

БІБЛІОГРАФІЯ, РЕЦЕНЗІЇ, ІНФОРМАЦІЯ

СПОМИН ЯК БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Незвичайні долі звичайних жінок: Усна історія двадцятого століття / гол. упорядн. Іроїда Вінницька (бібліотека «України модерної», Серія: спогади, щоденники, інтерв'ю»). Число 1. – Львів : Вид-во Львівської Політехніки. – 2013. – 836 с.

У сучасній українській історіографії спостерігається певна увага до джерел особового походження, серед яких важливе місце посідає мемуарна література як носій історичної самосвідомості окремої особи, історичне та біографічне джерело. Сукупність джерел особового походження становить значний пласт української мемуаристики та біографістики, оскільки вони містять важливу фактичну інформацію з погляду її відтворення окремими особистостями в контексті духу часу, подробиці життя автора, що, не зважаючи на особистий, біографічний характер, сприяє реконструкції певних історичних подій минулого, доповненню маловідомими фактами суспільних явищ та життя визначних особистостей. Писемні джерела доповнюють усні, що сприяє об'єктивній реконструкції української історії. Як зазначав англійський історик Пол Томпсон у праці «Голос минулого»: «Усна історія серед багатьох своїх особливостей має таку, що примушує історика опуститися на землю з височин історичних теорій і узагальнень до тих пересічних людських життів, які лежать в основі кожного узагальнення і кожної теорії».

Щодо жіночих мемуарів (споминів), то вони на сьогодні залишаються не актуалізованими для більшості істориків, хоча саме в них як ніде відчутні особливості епохи та її неповторний колорит, оскільки жінок цікавить як політика та громадське життя, так і особисті, буденні речі.

Розглядаючи мемуари як «дзеркало душі», що дає змогу у «плоті і крові» уявити образи багатьох осіб, глибше зрозуміти їх думки, почуття, настрої, мрії, моральні орієнтири, спонукальні мотиви їхньої поведінки (А. Санцевич), роль людського фактора в історії і соціальній свідомості, ми маємо можливість певною мірою «олюднити» історію.

Рецензована праця підготовлена з ініціативи та за участю Українсько-Канадського Дослідчо-Документаційного центру (Торонто), а також науковців Інституту історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, виконавців Програми дослідження модерної української історії та суспільства імені Петра Яцика Канадського інституту українських студій Університету Альберти й вона стала першою книжкою серії: «Спогади, щоденники, інтерв'ю»), яка є проектом бібліотеки часопису «Україна модерна».

У передмові до видання сучасного українського історика Ярослава Грицака зроблено аналіз представлених жіночих оповідей і справедливо наголошено на їхню важливість у вивченні історії жіноцтва, ролі жінок в українському національному русі, оскільки ці спогади, на його думку, дають змогу глибше та правдивіше подивитися на наше минуле, порівняно зі споминами, написаними чоловіками, чоловічою мовою, без чутливості до гендерних різниць і специфічно жіночих сюжетів.

У вступі, підготовленому до збірки, що стала наслідком проекту під керівництвом відомої громадської діячки, науковця, педагога й архівіста Іроїди Винницької, викладено мету, завдання та структуру видання, а також висвітлено особливості праці з усними споминами жінок. Розпочавши зі свідчень 250 осіб, записаних на основі методології усної історії із українками у різних країнах світу, було обрано для публікації 21 інтерв'ю із жінками, народженими від 1893 до 1934 року, які за своїм походженням представили українські етнічні землі, Сибір і Крим. Вони мали різний вік, рівень освіти та соціальний статус і реконструювали події, що збереглися в їхній пам'яті. Інтерв'юєри на час проведення інтерв'ю мешкали в Україні, Австралії, Канаді, Німеччині, Польщі та США.

Інтерв'ю містять біографічну інформацію жінок про часи Першої світової війни, радянських репресій, Голодомору 1932–1933 рр., подій Карпатської України, періоду Другої світової війни, ув'язнення в нацистських і радянських концтаборах, Голоду 1946–1947 рр., йдеться також про депортацію українців, акцію «Вісла» та післявоєнну еміграцію. Інтерв'юєри були свідками та учасниками значних історичних подій. Висвітлюється участь інтерв'юєрів у наданні допомоги та підтримки УПА, рятуванні життя громадян єврейського походження, а також в організації радянських громадських об'єднань тощо. Збірка містить понад дві тисячі годин аудіозаписів інтерв'ю, які є єдиною такого роду документацією української живої історії в світі.

Спеціально розроблені запитання для інтерв'юєрів сприяли як найбільшому відтворенню у жіночих спогадах певних історичних подій першої половини ХХ ст. та їх впливу на власні долі, викладенню ретроспективного погляду жінок на події їх життя, а також крізь призму жіночої свідомості, суб'єктивному сприйняттю суспільних процесів, подій і явищ. Визначений час і місце створення спогадів, обрана форма відтворення подій і викладу матеріалу, забезпечують їх повноту та достовірність. Важливими є портретні зображення інтерв'юєрів (вміщені світлини кожної особи), що сприяють доповненню враження про спомини.

Підготовлена з використанням значної джерельної бази та з позицій досягнень сучасної української наукової думки робота містить інформацію про особистісні стосунки між людьми, про такі сфери суспільного життя як особливості отримання освіти жінками, їх політичні погляди, участь в українському національному русі, у діяльності українських громадських організацій та об'єднань, особливості перебування жінок у концентраційних таборях Німеччини, сімейний побут, інтимне життя, релігійні мотиви, причини виїзду на еміграцію, переживання та адаптацію родин до нових життєвих реалій, особисте та громадське життя на чужині, родинне збереження української ідентичності. Це не лише створює можливість для вивчення минулого крізь досвід української жінки, а й дає змогу здійснювати перехід від національної до всесвітньої історії жіноцтва.

У спогадах знаходимо культурологічний аспект діяльності української жінки першої половини ХХ ст., в них висвітлено ментальність свідомої українки та фактори, що впливали на її формування.

Цінність цих мемуарів у тому, що вони є активними, оскільки авторами були самі учасниці подій, що не втратили інтересу до свого минулого й мали бажання переказати про нього своїм нащадкам. У споминах виявляється індивідуальність авторів, які були не лише свідками, а й активними учасниками висвітлених подій.

Вони становлять важливе джерело для історії українського жіноцтва, національного та національно-визвольного руху, оскільки висвітлюють перебіг історичних подій і містять цікавий для історії біографічний матеріал. Окрім цього, спогади дають уявлення про жіноче представництво української еміграції, освітній рівень і соціальний статус жіноцтва, високі моральні принципи, непохитний патріотизм.

Кожний автобіографічний спомині становить собою свідоцтво життя та діяльності української жінки й має важливе значення у національному вихованні, формуванні та підтриманні українських національних традицій і піднесенні національної свідомості.

Авторська індивідуальність є провідною особливістю виданих спогадів, в яких привертає увагу висвітлення діяльності тієї частини свідомих українок, яка впроваджувала національні ідеї в український рух, оскільки саме ця частина суспільства сприяла його розвитку.

Варто відзначити характерні особливості жіночих спогадів, що дозволяють виявляти причини, що впливали на розвиток національної свідомості та патріотизму, збереженню національної ідентичності, вияв цих рис в умовах еміграції. Вони вказують на те, що демократично налаштоване українське жіноцтво сприяло підвищенню національної свідомості та самосвідомості громадян як на етнічних землях, так й на еміграції.

Цінність видання полягає у зібранні значного фактичного матеріалу з історії українців, українського жіноцтва та української еміграції, тенденції її розвитку після Другої світової війни.

Слід вказати на лінгвістичні особливості споминів, оскільки у виданні збережено мову оповідачок як пам'ятку доби, що становить цінне джерело для вивчення мовних норм, впливів інших мов на українську.

Окрему цінність видання складають додатки, в яких подано коротку інформацію у вигляді усних автобіографічних мемуарів (спогадів), що належать ще 67 свідомим українкам, згрупованих за певними ознаками (походження, рік і місце народження, освіта, місце перебування в роки Другої світової війни, місце проживання на час інтерв'ювання, соціально демографічні характеристики оповідачок), а також подається короткий зміст кожного інтерв'ю, де йдеться про участь в українському національно-визвольному русі, географію переміщення особистостей, відомості про перебування у радянських тюрмах, німецьких концентраційних таборах, репресії радянського режиму, участь в українських громадських еміграційних організаціях тощо.

Варто відзначити серед додатків також словник маловживаних і незрозумілих слів, іменний і географічний покажчики, що забезпечують зручність користування виданням, слугують глибшому розкриттю його основного задуму.

Цінним додатком до книги є СД-диск із записами інтерв'ю окремих оповідачок, що дозволяє відчувати їхній емоційний стан, почу-

ти тембр, інтонацію і мелодику їхніх голосів. Разом з цим, доступ дослідників до більшої кількості інтерв'ю забезпечує веб-сторінка Українсько-Канадського Дослідницько-Документаційного Центру (<http://www.ucrdc.org>), а також його архів із оригіналами записів і транскриптованими текстами розшифрованих інтерв'ю, які зберігаються у колекціях Українсько-Канадського Дослідчо-Документаційного центру (Торонто) та Інституту історичних досліджень у Львові.

Рецензована праця свідчить про актуалізацію жіночих спогадів та їх значення для пізнання минулого в сучасній українській історіографії, загалом вона значно доповнює українську мемуаристику та біографістику. Видання є важливим джерелом не лише для істориків українського національного руху ХХ ст. та ролі жінки у його розвитку, а й для соціологів, лінгвістів, психологів, гуманітаріїв, яких цікавлять питання української історії, національно-визвольних змагань та української еміграції.

*Ківшар Таїсія Іванівна,
доктор історичних наук, професор,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).*